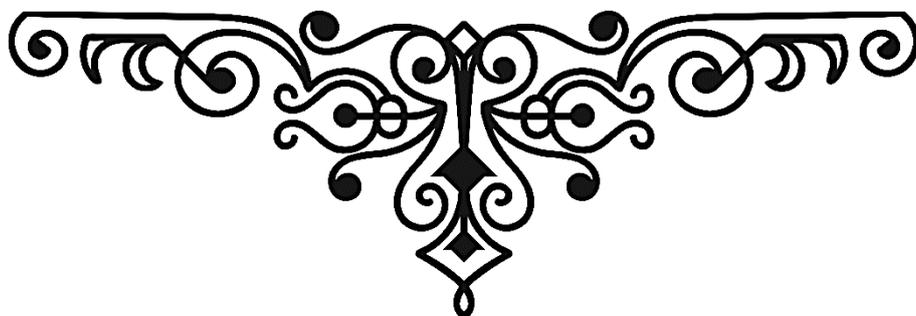

ОРЗУЛАРГА

ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

Тошкент –2022
“FAN ZIYOSI” нашриёти

UO'S: 432.684.24
КБК: 84.5. (5У36)

ОРЗУЛАРГА ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

– Тошкент: «Fan ziyosi» нашриёти, 2022. – 360 бет

Масъул муҳаррир:

Ў.М.Абилов – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси профессори, фалсафа фанлари доктори

Тузувчилар:

С.Д.Норқулов – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси мудир, фалсафа фанлари доктори

Ш.А.Искандаров – Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар кафедраси доценти

Такризчилар:

Б.О.Тўраев – фалсафа фанлари доктори, профессор

Ў.Ғ.Тилавов – фалсафа фанлари доктори, профессор

Ушбу китоб йирик олим, фалсафа фанлари доктори, профессор, Турон фанлар академияси академиги Норқулов Дўстмурод Тошпўлатович таваллудининг 70 йиллиги муносабати билан тайёрланган.

Китобдан Дўстмурод Норқуловнинг дўстлари, шогирдлари ва бошқа яқин инсонлари томонидан профессорнинг ҳаёт йўли, етук олим, устоз сифатидаги ҳамда чин инсонийлик жиҳатлари ҳақида ёзилган мақола-эсселари, шунингдек, юбилей муносабати билан ўтказилган илмий-амалий анжуман иштирокчиларининг соҳа йўналишлари бўйича илмий мақолалари жой олган.

ISBN 978-9943-747-67-8

© «FAN ZIYOSI» нашриёти, 2022

INTERNET VA IJTIMOIIY TARMOQLARNING YOSHLAR ONGI VA MA'NAVIYATIGA TA'SIRI

B.O'.Ro'ziyev -*Toshkent tibbiyot akademiyasi o'qituvchisi*

Hozirgi kunda hayotimizni internetsiz tasavvur qilish juda mushkul. Internetning ommalashib borishi bir qancha qulayliklarning kashf qilinishini, xayot sur'atlarining tezlashishini va turli ahamiyatga ega bo'lgan o'ziga xos yangiliklarning kirib kelishiga, tarqalishiga sabab bo'ldi. Internet dunyoning turli nuqtalarida yashovchi odamlarning o'zaro muloqotini hamda axborot almashinuvini mukammal darajada osonlashtirdi. Uning natijasida masofalar qisqardi, kam vaqt evaziga ko'pgina ishlarni amalga oshirish imkoniyati yuzaga keldi .

Yurtimizda ham internet tizimi rivojlanib, undan foydalanuvchilar safi jadal sur'atlar bilan kengayib bormoqda. Tarmoq orqali axborot izlash, qabul qilish, uzatishning juda qulay va ommabopligi undan foydalanuvchilar sonining tobora ortib borishini ta'minlamoqda.

2022 yil yanvarida dunyo bo'yicha undan foydalanuvchilar soni yer yuzi ahlolisining 62,5 % ⁴⁹ tashkil etmoqda va bu ko'rsatkich yildan-yilga oshib bormoqda. Mamlakatimizda 2022 yilning yanvar oyi ma'lumotlarga ko'ra internetdan foydalanuvchilar soni (mobil internet foydalanuvchilari bilan qo'shib hisoblaganda) 27,2 milliondan oshiqni tashkil etgan.⁵⁰ Bu esa yurtimizda yurtimizda axborot olish va uni tarqatish imkoniyatining tez sur'atlarda oshib borayotganligini bildiradi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlarning jadallashib borishi global o'zgarishlarni ham keltirib chiqarmoqda. Bunday tarmoqlar orqali istalgan joyingizda turib, jahonda ro'y berayotgan hodisalardan

⁴⁹ <http://wearesocial.com>

⁵⁰ <https://review.uz/>

boxabar bo'lishingiz, do'st-birodarlaringiz holidan xabar olishingiz yoki hayotingizning muhim onlari aks etgan fotosuratlar, video lavhalar va boshqa turdagi axborotlarni almashishingiz mumkin. Hozirda bir joyga borish, kim bilandir bog'lanish, og'irimizni yengil qilishda global tarmoqning bizga bergan imkoniyatlarini ta'riflash shart emas. Kerak bo'lsa ish yuritishimizning raqamli shaklda bo'lishi, ijtimoiy tarmoqlar orqali kerakli ma'lumotlar va xizmatlarning ommalashganligi tufayli ishimizni oson hal qilayapmiz. Ammo, globallashuvning ijobiy va salbiy tomonlari bo'lgani kabi, internet va ijtimoiy tarmoqlar ham shunday xususiyatlarga ega ekanini unutmaslik zarur.

Internetning bugungi kundagi rivoji aholi ongiga, ayniqsa yoshlarga g'oyaviy ta'sir o'tkazishning miqyosi va ko'lamining keskin darajada o'sishiga olib keldi.

Undan ba'zi mamlakatlar siyosiy bosim o'tkazish vositasi sifatida foydalansa, ba'zilari uchun madaniy ta'sir o'tkazish vositasi, mafkuraviy qurol sifatida, terroristik kuchlarga targ'ibot vositasi tarzda, yoki maxfiy aloqa vositasi sifatida qulay imkoniyat tug'dirmoqda. Qo'shtirnoq ichidagi ba'zi "ixtirochilar" undan birovning pulini olishni yoki uning oilasiga tegishli sirlarni ham bilish va hatto tajovuz qilish yo'llarini ham o'ylab topishdi. Ma'lumot uchun, 2017 yilda MDH davlatlarida yashaydigan o'smirlar orasida internetdan turib boshqariladigan oxiri o'limga, o'z joniga qasd qilishga, yoki yaqinlarini o'ldirishga undovchi qonli o'yinlar ("ko'k kit", "tinch uy" kabilar) keng tarqalishi oqibatida juda ko'pgina 14 -19 yoshli o'smirlar uning qurboniga aylanganligini ko'pchilik zamondoshlar yaxshi bilishadi. Shunday ekan yoshlarni, kelajak avlodni bunday xavfu –xatardan asrash doimo diqqat, e'tiborni, sergaklikni talab qiladi.

Ta'bir joiz bo'lsa birinchi Prezidentimiz I.Karimov aytganlaridek "Bugungi kunda yoshlarimiz nafaqat o'quv dargoxdarida, balki radio- televideniye, matbuot, internet kabi vositalar orqali ham rang-barang axborot va ma'lumotlarni

olmoqda. Jahon axborot maydoni tobora kengayib borayotgan shunday bir sharoitda bolalarimizning ongini faqat o'rab-chirmab, uni o'qima, buni ko'rma, deb bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofini temir devor bilan o'rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham, bizning ezgu maqsad-muddaolarimizga ham to'g'ri kelmaydi"⁵¹.

Shunday ekan internet bu zamon talabi. Uni inkor etish mumkin emas, ammo internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ongi va hissiyotlariga, tafakkur tarziga, xulq-atvorlariga umuman yoshlarning ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatishda katta imkoniyatlarga ega.

Bunday imkoniyatlarning virtual olamda kengayib borishi, bugungi kunda insonlardan yanada hushyorlikni talab qiladi. Chunki, hozirgi vaqtda dunyo bo'ylab keng foydalanilayotgan ijtimoiy tarmoqlardagi muloqotlar chegara bilmayapti. Silliqlik qilib aytganda, virtual hayot kundalik turmushimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Shunday ekan, virtual olam insonning o'z qobig'idan chiqishi dunyoni yolg'on va soxta nigohlar bilan ko'rishiga ham sabab bo'lmoqda. Ijtimoiy tarmoqlardagi munosabatlar odob-axloq chegarasini buzib o'tmoqda. Bu o'zgacha olam insonni ishdan chalg'itayotgani bir masala bo'lsa, soxta muhabbat va do'stlik munosabatlari ko'plab oilalarning buzilishiga olib kelayotgani achinarlidir. Bu tuzoq nafaqat yoshlarni, balki hali-hanuz o'zini anglamagan katta va o'rta yoshlilarning ham hayotiga chuqur kirib kelmoqda. Juda ko'p odamlar virtual muloqot deb, haqiqiy voqyelikdan voz kechmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, virtual muloqot ummoni katta-kichikni birdek qa'riga tortayotir.

Virtual olam ta'sirida haqiqiy hayot bilan virtual borliqni almashtirib qo'ymoqdamiz. Internetdagi rasmlaru izohlar, shirin so'zlari uchun "sevib" qolgach, ko'pchilik yengil-yelpi munosabatlarga o'rganib qolayapti. Hamma narsa haqiqiy hayotdagiga nisbatan juda oson. Tez tanishasan, osongina

⁵¹ Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т. "Маънавият". 2008 й . 71-бет

do'stlashasan va tezda ajrashish ham mumkin. Nima bo'layotganini hatto o'ylab o'tirish ham shart emas. Keyinchalik nimadir yoqmay qolsa, unutib yuboraveradi. Hayotda turli qiyinchiliklar va muammolarga uchrayotganlar ijtimoiy tarmoqlarda juda faol. Shu o'rinda bir gap. Ijtimoiy tarmoqlar asosan o'z hayotidan norozi bo'lgan odamlarni birlashtirayotgandek ko'rinadi. Ammo o'sha olamda sizni qo'llab-quvvatlab turgan insonlar sizga do'st bo'la oladimi? Og'ir kunda yoningizda turadimi? Kezi kelsa yillar davomida tanigan-bilgan "yaqinlar"ingiz pand beradi.

Ko'p hollarda bir-birini tanimaydigan odamlar nima haqida suhbatlashadi? Tanishuv saytlarida vaqtini o'tkazayotganlar maroqli suhbat qurayotgandek bo'ladi. Hamma narsa o'z me'yorida bo'lishi kerak. Bu maroqli suhbatlar natijasi shaxsiy hayotingizni buzmayaptimi?

Tanishuv saytlarida kulib turgan, yangi topgan "tanishlar"ining "suratlar" iga, undan kelgan chiroyli so'zlargayu, chiroyli guldastalarga mahliyo bo'lib, haqiqiy muhabbatni virtual muhabbatga almashib qo'yayotganlar yo'q deb o'ylaysizmi ?

Afsuski bunday holatlar, ayniqsa yoshlar orasida uchrab turibdi. Shu o'rinda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim - yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin"⁵² deb ta'kidlashi ayni haqiqatdir.

Virtual olam insonni manipulyasiya qilmoqda. Manipulyasiya – bu fikriy qaramlik orqali o'ziga bo'ysundirish demakdir. Mutaxassislar fikricha, virtual olamda insonning vaqtni idrok qilish tizimi buziladi, ijtimoiy faolligi kamayadi. Eng dahshatlisi, bu jarayonda virtual vositalarning salbiy ta'siri ma'naviy-axloqiy

⁵² Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб янги босқичга кўтарамиз. Т. "Ўзбекистон" 2017 й.486 бет

tanazzul bilan chegaralanib qolmay, ko'p kasalliklarni ham keltirib chiqarar ekan...

Bu ma'lumotlarning ilmiy asoslari amerikalik shifokorlar Gvenn va Klarke o'z tadqiqotlarida tahlil qilib, "ijtimoiy tarmoqlardan ko'p foydalanish unga o'rganib qolish va natijada undan uzoqlashish esa ruhiy tushkunlikni, yakkalanib qolishni, o'zini baxtsiz his qilishini va bu muammolar jismoniy kasalliklarni ham keltirib chiqarishini"⁵³ asosli ta'kidlashadi"

Mutaxassislar fikricha, axborot-kommunikasiya texnologiyalari ayni paytda "kiberjinoyatchilik" deb nomlangan yangi turdagi jinoyatlarga ham yo'l ochmoqda. Virus va boshqa zararli dasturlar, qonunga zid axborotlar tayyorlash va tarqatish, elektron xatlarni ommaviy tarqatish, xakkerlik hujumi, veb-saytlarga noqonuniy kirish, firibgarlik, mualliflik huquqini buzish, kredit kartochkalari raqami va bank rekvizitlarini o'g'irlash kabi jinoyatlar shular jumlasidandir. Shunday buzg'unchilikni o'z oldiga maqsad qilib qo'yganlar axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan ustalik bilan foydalanib, jamiyatga ham, ko'plab shaxslarga ham moddiy va ma'naviy zararlar keltirmoqda. Axborotlashgan jamiyatda aholini, ayniqsa yoshlarni kiberjinoyatchilikdan himoya qilish dolzarb vazifalardan biriga aylangan.

Shunday ekan ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ma'naviyatiga katta ta'sir o'tkazishini esdan chiqarmaslik lozim . Buning uchun har bir yosh, o'smirlar o'z vaqt taqsimotini nazorat qilila bilishi, ma'lum bir ezgu maqsad sari harakat qilishi va o'z ilmini muntazam boyitib borishi lozim bo'ladi . Chunki ko'pgina inson axloqiga zid ma'lumotlar bo'sh vaqtidan to'g'ri foydalanishni bilmaydigan, ilmsiz kishilarni o'z domiga tortadi . Virtual olamdan foydalanishda me'yorni bilish va undan oqilona foydalanish kerak. Buning uchun,

⁵³ Gwenn Schurgin O'Keeffe, Kathleen M. Clarke Clinical Report-The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families // PEDIATRICS March 2011,127(4):800-4

avvalo, ta'lim dargohlarida internetdan foydalanish madaniyatini o'rgatuvchi mashg'ulotlarni yo'lga qo'yish, ota-onalar farzandlarining bo'sh vaqtlarini nazoratga olishi va bolaning yoshiga qarab, unga ijtimoiy tarmoqdan foydalanishga ruxsat berishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar :

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz. T. .O'zbekiston.2017
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat, 2008.
3. Gwenn Schurgin O'Keeffe, Kathleen M. Clarke Clinical Report-The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families // PEDIATRICS March 2011,127(4):800-4
4. www.wearesocial.com
5. www.review.uz

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ШАКЛЛАНИШИ ЖАРАЁНИДА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИНГ ЎРНИ

Л.Ю.Махмудов -*Тошкент тиббиёт академияси ўқитувчиси*

Шуни алоҳида эътироф этиш жоизки, эркин фуқаролик жамиятининг шаклланиши жараёнида ҳуқуқий маданиятнинг ўрни ва мавқеи беқиёсдир. Чунки, қонун устувор бўлган демократия шароитида ҳуқуқий маданият жамиятдаги мавжуд муносабатлар сифати ва моҳиятини белгиловчи асосга айланади. Ҳуқуқ ва ҳуқуқий маданият бир-бири билан боғлиқ тушунчалардир. Ҳар бир фуқаро ҳуқуқларини билиши, қонунга ҳурмат билан муносабатда бўлса, ҳуқуқ ва қонунчилик устуворлигини тан олса давлатда тартиб, жамиятда ривожланиш бўлади. Мамлакатимизда аҳолининг

йўналишлари бўйича илмий мақолалари тўплами	
Д.Т.Норқулов - Вақтинг кетди – нақдинг кетди.....	227
Ў.М.Абилов - Миллийлик ва умуминсонийлик оптимизми.....	236
Б.О.Тураев -Тарихий хотирани тиклашда тарихчилар ҳамжиҳатлигини янада кучайтириш муаммолари.....	244
С.Д.Норқулов - Онг моҳияти ҳақида қисқача мулоҳаза.....	255
Тураев Бахтиёр Оманович -Маънавий меросни ўрганишда синергетик методологиянинг ўрни.....	261
Ш.А.Искандаров - Марказий Осиё арабларининг бола туғилиши билан боғлиқ маросимлари.....	272
В.О'.Ро'зиёев - Internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongi va ma'naviyatiga ta'siri.....	279
Л.Ю.Махмудов - Фуқаролик жамияти шаклланиши жараёнида ҳуқуқий маданиятнинг ўрни.....	284
М.Абдуллаев - Махтумқули Фироғийнинг инсон моҳияти борасидаги қарашлари.....	288
Р.Р.Сауров - Ходимлар компетентлиги ва институтнинг самарали фаолият юритиши.....	294
О.Бўриев, Ҳ.Тошмуродов - Абу Райҳон Беруний таваллудининг 1050 йиллигига Берунийнинг “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар” асари муҳим этнографик манба сифатида	298
Н.И.Рўзиев - Девону луғатит-туркда халқ табибини сеҳрли ва рационал даволаш усуллари.....	309
Н.Х.Абдурахманова - Ҳуқуқий маданият ва демократия: ижтимоий фалсафий ёндашувлар ва концепциялар.....	313
Х.Очилова - Ўзбекларда белбоғ билан боғлиқ эътиқод ва удумлар (Қашқадарё воҳаси мисолида).....	317
А.А.Азизов - Ўзбек давлатчилигида ҳокимият рамзларига оид айрим мулоҳазалар.....	333
Ғ.Ғ.Утаев - Инклюзив таълимни ривожлантиришда мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимлари.....	344
Ф.С.Умарова – Модернизация нима?.....	348
ХУЛОСА	355

ОРЗУЛАРГА ҲАМОҲАНГ ҲАЁТ

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«FAN ZIYOSI» нашриётига 2021 йил 14 февралда
берилган 308197041-сонли лицензияси
Нашриёт манзили: Тошкент шаҳри, А. Навоий кўчаси, 30 уй.

Times гарнитураси. Босма тобоғи 18,25.
Босишга рухсат этилди 11.11.2022. Буюртма № 56
Қоғоз бичими 60x84 ^{1/16}. Шартли б. т.-18,25.
Адади 300 нусхада.
«Munis design group» МЧЖ босмахонасида чоп этилган.
100170, Тошкент ш. Бўз – 2 мавзеси 17А уй.